Roman Jakobson

To aspekter af sproget og to typer afatisk forstyrrelse

I. Afasiens lingvistiske problemer

Hvis afasi er en sprogforstyrrelse, således som termen selv antyder [gr. *aphasia*: målløshed; o.a.], så må enhver beskrivelse og klassifikation af afatiske syndromer begynde med spørgsmålet om, hvilke aspekter af sproget der er beskadigede i de forskellige arter af en sådan sygdom. Dette problem, som Hughlings Jackson[1] nærmede sig for lang tid siden, kan ikke løses uden deltagelse af professionelle lingvister, der er fortrolige med sprogets mønsterdannelse og fungeren.

For adækvat at studere ethvert sammenbrud i kommunikationen må vi først forstå naturen af og strukturen i den særlige kommunikationsmåde, der er ophørt med at fungere. Lingvister beskæftiger sig med sproget i alle dets aspekter – sproget i operation, sproget i drift,[2] sproget i sin vordende tilstand og sproget i opløsning.

Der findes i dag psykopatologer, der lægger stor vægt på de lingvistiske problemer, som er involveret i studiet af sprogforstyrrelser;[3] nogle af disse spørgsmål er blevet berørt i de bedste, nyere afhandlinger om afasi.[4] Alligevel bliver denne velbegrundede insisteren på lingvistens bidrag til udforskningen af afasi stadig ignoreret i de fleste tilfælde. En ny bog, der i stor udstrækning beskæftiger sig med den infantile afasis komplekse og indviklede problemer, forlanger fx en koordination af forskellige discipliner og appellerer til samarbejde mellem hals- og ørelæger, børnelæger, audiologer og pædagoger; men sprogvidenskaben bliver forbigået i tavshed, som om forstyrrelser i taleperception ikke havde noget som helst med sproget at gøre.[5] Denne undladelse er så meget desto mere beklagelig, som forfatteren er leder af *Child Hearing and Aphasia Clinics* ved *Northwestern University*, der blandt sine lingvister tæller Werner F. Leopold, der er langt den bedste amerikanske ekspert i børnesprog.

Lingvister er også ansvarlige for forsinkelsen af en forenet undersøgelse af afasien. Intet, der kan sammenlignes med de minutiøse, lingvistiske iagttagel-

ser af børn fra forskellige lande, er blevet udført med hensyn til afatikere. Ej heller har der været noget forsøg på ud fra lingvistikkens synspunkt at fortolke og systematisere de mangfoldige kliniske data, der foreligger om forskellige typer afasi. At dette skulle være sandt, er desto mere overraskende, som man står over for den kendsgerning, at den strukturelle lingvistiks fremskridt på den ene side har udstyret forskerne med effektive redskaber og metoder til studiet af sproglig regression, mens den afatiske opløsning af sprogmønstret på den anden side kan forsyne lingvisten med nye indsigter i sprogets almene love.

Anvendelsen af rent lingvistiske kriterier i fortolkningen og klassifikationen af afatiske kendsgerninger kan bidrage betragteligt til videnskaben om sproget og sprogforstyrrelser, forudsat at lingvisterne vedbliver at være lige så omhyggelige og forsigtige, når de beskæftiger sig med psykologiske og neurologiske data, som de har været inden for deres traditionelle område. Først og fremmest bør de være fortrolige med de tekniske termer og anordninger inden for de lægelige discipliner, der beskæftiger sig med afasi; derefter må de underkaste de kliniske rapporter en grundig lingvistisk analyse; og endvidere bør de selv arbejde med afatiske patienter for at nærme sig tilfældene direkte og ikke kun gennem en reinterpretation af allerede frembragte optegnelser, der er blevet undfanget og udarbejdet på en helt anden måde.

Der findes et niveau af afatiske fænomener, hvor der gennem de sidste tyve år er opnået forbløffende enighed mellem de psykiatere og lingvister, der har tacklet disse problemer, nemlig desintegrationen af lydmønstret.[6] Denne opløsning fremviser en tidslig rækkefølge af stor regelmæssighed. Afatisk regression har vist sig at være et spejl af barnets erhvervelse af sproglyde: Den viser barnets udvikling i omvendt orden. Sammenligning af børnesprog og afasi sætter os endvidere i stand til at opstille adskillige implikationslove. Undersøgelsen af denne rækkefølge af erhvervelser og tab og af de almene implikationslove kan ikke indskrænkes til det fonemiske mønster, men må også udstrækkes til det grammatiske system. Kun nogle få, foreløbige forsøg er blevet gjort i denne retning, og disse bestræbelser fortjener at blive fortsat.[7]

II. Sprogets dobbelte karakter

Talen forudsætter en *selektion* af visse sproglige entiteter og deres *kombination* til sproglige enheder med en højere grad af kompleksitet. På det leksikalske niveau er dette hurtigt klart: Den talende selekterer ord og kombinerer dem til sætninger i overensstemmelse med det syntaktiske system i det sprog, han anvender; sætningerne bliver på deres side kombineret til ytringer. Men den

talende er under ingen omstændigheder fuldstændig fri i sit valg af ord: Hans selektion skal (bortset fra det sjældne tilfælde af egentlig neologisme) foretages fra det leksikalske lager, han og hans modtager besidder i fællesskab. Kommunikationsteknikeren nærmer sig talebegivenhedens væsen helt korrekt, når han antager, at i den optimale udveksling af information råder den talende og tilhøreren mere eller mindre over det samme »arkiv af *præfabrikerede* repræsentationer«: Afsenderen af en sproglig meddelelse selekterer en af disse »på forhånd opfattede muligheder«, og modtageren formodes at foretage et identisk valg fra det samme sæt af »forudsete og foreliggende muligheder«.[8] En talebegivenheds effektivitet kræver således, at dens deltagere anvender en fælles kode.

»'Did you say pig or fig?' said the Cat. 'I said pig' replied Alice.«[9] I denne besynderlige ytring forsøger kattemodtageren at genfange et sprogligt valg, foretaget af afsenderen. I den fælles kode for Katten og Alice, dvs. talt engelsk, kan forskellen mellem en klusil og en kontinuant – alt andet lige – ændre meddelelsens betydning. Alice havde anvendt det distinktive træk klusil vs. kontinuant, idet hun forkastede den sidstnævnte og valgte den førstnævnte af de to modsætninger; og i den samme taleakt kombinerede hun denne løsning med visse andre simultane træk, idet hun anvendte trækket gravis og spændtheden i /p/ i modsætning til trækket akut i /t/ og slapheden i /b/. Alle disse attributter er således blevet kombineret til et bundt af distinktive træk, det såkaldte fonem. Fonemet /p/ blev da efterfulgt af fonemerne /i/ og /g/, der selv er bundter af simultant frembragte, distinktive træk. *Sammenfatningen* af simultane entiteter og *sammenkædningen* af successive entiteter er følgelig de to måder, vi som talende kombinerer sproglige konstituenter på.

Hverken sådanne bundter som /p/ eller /f/ eller sådanne sekvenser som /pig/ eller /fig/ bliver opfundet af den talende, der anvender dem. Ej heller kan det distinktive træk klusil vs. kontinuant eller fonemet /p/ forekomme uden for kontekst. Trækket klusil optræder i kombination med visse andre, sammenfaldende træk, og repertoiret af kombinationer, disse træk kan indgå i fonemer som /p/, /b/, /t/, /d/, /k/, /g/ etc., er begrænset af koden for det givne sprog. Koden sætter begrænsninger for de mulige kombinationer af fonemet /p/ med andre efterfølgende og/eller forudgående fonemer; og kun en del af de tilladte fonemsekvenser bliver rent faktisk anvendt i et givet sprogs leksikalske forråd. Selv når andre kombinationer af fonemer er teoretisk mulige, er den talende i reglen kun en ordbruger, ikke en ordskaber. Når vi konfronteres med individuelle ord, forventer vi, at de er kodede enheder. For at fatte ordet *nylon*, må man kende den betydning, der er tildelt dette ord i den leksikalske kode for moderne engelsk.

I ethvert sprog eksisterer der også kodede ordgrupper, såkaldte »sætningsemner«. Betydningen af idiomet *how do you do* kan ikke udledes ved at addere betydningerne af dets enkelte, leksikalske konstituenter; helheden er ikke lig med summen af sine dele. Ordgrupper, der i denne henseende opfører sig ligesom enkelte ord, er almindelige, men ikke desto mindre kun marginale tilfælde. For at forstå det overvældende flertal af ordgrupper har vi kun behov for at forstå konstituentordene og de syntaktiske regler for deres kombination. Inden for disse grænser har vi frihed til at sætte ord ind i nye kontekster. Denne frihed er selvfølgelig relativ, og det pres, som gængse klicheer udøver på vores valg af kombinationer, er betragteligt. Men friheden til at konstruere helt nye kontekster er ubestridelig, på trods af den relativt lave statistiske sandsynlighed for deres forekomst.

I kombinationen af sproglige enheder er der således en stigende grad af frihed. I kombinationen af distinktive træk til fonemer er den individuelle sprogudøvers frihed lig nul: Koden har allerede etableret alle de muligheder, der kan anvendes på det givne sprog. Friheden til at kombinere fonemer til ord er begrænset; den er indskrænket til de marginale situationer, hvor ord nydannes. Til at danne sætninger med ord er den talende under mindre tvang. Og i kombinationen af sætninger til ytringer ophører endelig de syntaktiske reglers tvangsmæssige aktion, og enhver individuel sprogudøvers frihed til at skabe nye kontekster tiltager væsentligt, om end de talrige stereotypt formede sætninger igen ikke skal overses.

Ethvert sprogligt tegn involverer to ordningsmåder.

(1) *Kombination.* Ethvert tegn består af tegnkonstituenter og/eller forekommer kun i kombination med andre tegn. Dette betyder, at enhver sproglig enhed på en og samme tid tjener som en kontekst for simplere enheder og/eller finder sin egen kontekst i en mere kompleks sproglig enhed. Enhver faktisk gruppering af sproglige enheder binder følgelig disse sammen til en højere enhed: Kombination og kontekstdannelse er to sider af en og samme operation.

(2) *Selektion.* En selektion mellem alternativer forudsætter muligheden af, at det ene kan substitueres for det andet, der er ækvivalent med det første i én henseende og forskellig fra det i en anden henseende. Selektion og substitution er reelt to sider af en og samme operation.

Den fundamentale rolle, som disse to operationer spiller i sproget, blev klart indset af Ferdinand de Saussure. Af kombinationens to arter – sammenfatning og sammenkædning – var det dog kun den sidstnævnte, den temporelle sekvens, der blev erkendt af Genève-lingvisten. På trods af sin egen indsigt i fonemet som et sæt af sammenfaldende distinktive træk (*éléments différentiels des phonèmes*), lå videnskabsmanden under for den traditionelle tro på spro-

gets lineære karakter, »*qui exclut la possibilité de prononcer deux éléments à la fois*«.[10]

For at afgrænse de to ordningsmåder, vi har beskrevet som kombination og selektion, siger F. de Saussure, at den førstnævnte »er *in praesentia*; den er baseret på to eller flere termer, der i lige høj grad er til stede i en faktisk serie«, hvorimod den sidstnævnte »forener termer *in absentia* i en virtuel hukommelsesserie«. Det vil sige, at selektion (og tilsvarende substitution) har at gøre med entiteter, der er forenet i koden, men ikke i den givne meddelelse, hvorimod entiteterne i kombinationens tilfælde er forenet i begge eller kun i den faktiske meddelelse. Modtageren opfatter, at den givne ytring (meddelelse) er en *kombination* af konstituentdele (sætninger, ord, fonemer etc.), *selekteret* fra magasinet af alle mulige konstituentdele (koden). Konstituenterne i en kontekst befinder sig i en tilstand af *kontiguitet*, mens tegnene i et substitutionssæt er forbundet gennem varierende grader af *similaritet*, som fluktuerer mellem synonymernes ækvivalens og den fælles kerne i antonymerne.

Disse to operationer forsyner hvert sprogligt tegn med to sæt *interpretanter* – for at anvende det effektive begreb, Charles Sanders Pierce introducerede:[11] Der findes to referencer, der tjener til at interpretere tegnet, den ene til koden og den anden til konteksten, uanset om denne er kodet eller fri, og på hver af disse måder relateres tegnet til et andet sæt af sprogtegn – gennem *alternation* i førstnævnte tilfælde og gennem en *gruppering* i sidstnævnte tilfælde. En given betydningsenhed kan erstattes af andre, mere eksplicitte tegn fra samme kode, hvorved dens almene betydning viser sig, mens dens kontekstuelle betydning bestemmes af dens forbindelse med andre tegn inden for den samme sekvens.

Konstituenterne i enhver meddelelse er nødvendigvis forbundet med koden gennem en indre relation og med meddelelsen gennem en ydre relation. Sproget har i sine forskellige aspekter at gøre med begge relationsmåder. Hvad enten meddelelserne udveksles eller kommunikationen foregår ensidigt fra afsenderen til modtageren, må der være en slags kontiguitet mellem deltagerne i enhver talebegivenhed for at sikre overføringen af meddelelsen. Adskillelsen i rum og ofte i tid mellem to individer, afsenderen og modtageren, bliver udjævnet gennem en indre relation: Der må være en vis ækvivalens mellem de symboler, som afsenderen anvender, og dem, modtageren kender og fortolker. Uden en sådan ækvivalens er meddelelsen frugtesløs: Selv om den når modtageren, påvirker den ham ikke.

III. Similaritetsforstyrrelse

Det er klart, at taleforstyrrelser i varierende grader kan angribe individets evne til kombination og selektion af sproglige enheder, og spørgsmålet om, hvilke af disse to operationer, der hovedsagelig er beskadiget, viser sig faktisk at være af vidtrækkende betydning for beskrivelsen, analysen og klassifikationen af de forskellige former for afasi. Denne dikotomi er måske endnu mere tankevækkende end den klassiske distinktion (der ikke diskuteres i denne artikel) mellem *emissiv* og *receptiv* afasi, som angiver, hvilke to funktioner i udvekslingen af tale, indkodningen og afkodningen af sproglige meddelelser, der er særlig angrebet.

Head forsøgte at klassificere tilfælde af afasi i bestemte grupper,[12] og hver af disse arter gav han »et navn, valgt til at betegne den mest iøjnefaldende defekt i behandlingen og forståelsen af ord og sætninger« (*H*, 412). Idet vi følger denne plan, skelner vi mellem to basale typer afasi – afhængigt af, om den alvorligste mangel ligger i selektion og substitution, med relativ stabilitet i kombination og kontekstdannelse; eller omvendt, i kombination og kontekstdannelse, med relativ bibeholdelse af normal selektion og substitution. Under skitseringen af disse to, modsatte afasimønstre vil jeg hovedsagelig anvende Goldsteins data.

For afatikere af den første type (mangelfuld selektion) er konteksten den uundværlige og afgørende faktor. Når en sådan patient bliver præsenteret for stumper af ord eller sætninger, kan han hurtigt fuldende dem. Hans tale er rent reaktiv: Han kan let føre samtalen videre, men han har vanskeligheder ved at starte en dialog; han er i stand til at svare en virkelig eller forestillet afsender, når han er – eller forestiller sig at være – meddelelsens modtager. Det er særlig hårdt for ham at præstere – eller endog forstå – en så lukket taleform som monologen. Jo mere hans ytringer afhænger af konteksten, des bedre magter han sin sproglige opgave. Han føler sig ude af stand til at ytre en sætning, der hverken svarer til et stikord fra samtalepartneren eller til den aktuelle situation. Sætningen »det regner« kan ikke frembringes, med mindre den talende ser, at det rent faktisk regner. Jo dybere ytringen er indlejret i den sproglige eller ikke-sproglige kontekst, des større er chancerne for, at denne type patienter kan klare den med held.

Tilsvarende gælder det, at jo mere et ord afhænger af de andre ord i den samme sætning, og jo mere det refererer til den syntaktiske kontekst, des mindre rammes det af taleforstyrrelsen. Derfor er ord, der er syntaktisk underordnede gennem grammatisk kongruens eller styrelse, mere sejlivede, hvorimod det vigtigste, overordnede led i sætningen, nemlig subjektet, er tilbøjelig til at blive udeladt. Så længe dette at begynde er patientens hovedvanskelig-

hed, er det klart, at han vil komme til kort præcist ved startpunktet, sætningsmønstrets hjørnesten. Ved denne type sprogforstyrrelse bliver sætninger opfattet som elliptiske fortsættelser, der leveres af tidligere ytrede sætninger (hvis afatikeren ikke forestiller sig dem selv), eller modtages fra den anden deltager i samtalen (den faktiske eller en forestillet). Nøgleord kan falde bort eller blive afløst af abstrakte, anaforiske substitutter.[13] Et specifikt substantiv bliver, som Freud bemærkede, erstattet af et meget generelt, fx *machin* [tingest, dims; o.a.], *chose* i franske afatikeres tale.[14] I en prøve på »amnetisk afasi« på dialektalt tysk, som Goldstein observerede (*G,* p. 246 ff.), blev *Ding* 'ting' eller *Stückel* 'stykke' substitueret for alle inanimate substantiver, og *überfahren* 'udføre' for verber, der kunne identificeres ud fra konteksten eller situationen og derfor forekom patienten overflødige.

Ord med en iboende reference til konteksten, såsom pronominer og pronominale adverbier og ord, der udelukkende tjener til at konstruere konteksten, såsom bindeord og hjælpeverber, er særlig tilbøjelige til at overleve. En typisk ytring fra en tysk patient, som Quensel har registreret og Goldstein citeret (*G,* p. 302), kan tjene som illustration:

> »Ich bin doch hier unten, na wenn ich gewesen bin ich wees nicht, we das, nu wenn ich, ob das nun doch, ja. Was Sie hier, wenn ich, och ich weess nicht, we das hier war ja...«

Kun skelettet, kommunikationens forbindende led, er således skånet ved denne type afasi på dens kritiske stadium.

I sprogteorien siden middelalderen er det gentagne gange blevet hævdet, at ordet ikke har nogen betydning uden for kontekst. Dette udsagns gyldighed er imidlertid begrænset til afasien, eller for at være mere eksakt, til én type afasi. I de patologiske tilfælde, der diskuteres her, betyder et isoleret ord rent faktisk ikke andet end 'blah'. Som talrige tests har afsløret, er to forekomster af det samme ord i to forskellige kontekster for sådanne patienter rene homonymer. Eftersom distinktive ord rummer en større mål af information end homonymer, er nogle afatikere af denne type tilbøjelige til at udskifte en kontekstvariant, bestående af ét ord, med forskellige termer, hver af dem specifikke for de givne omgivelser. Goldsteins patient ytrede således aldrig ordet *kniv* alene, men kaldte – i overensstemmelse med dens brug og omgivelser – alternativt kniven for *blyantspidser*, *æbleskræller*, *brødkniv*, *kniv-og-gaffel* (*G,* p. 62); således at ordet *kniv* blev forandret fra en fri form, der er i stand til at forekomme alene, til en bunden form. »Jeg har en god lejlighed, entré, soveværelse, køkken,« siger Goldsteins patient. »Der er også store lejligheder, kun til bagsiden bor der ungkarle.« En mere eksplicit form, ordgruppen *ugifte folk*, kunne

være substitueret for *ungkarle*, men denne etordsterm blev selekteret af den talende. Da han gentagne gange blev spurgt om, hvad en ungkarl var, svarede patienten ikke og var »åbenlyst i nød« (*G*, p. 270). Et svar som »en ungkarl er en ugift mand« eller »en ugift mand er en ungkarl« ville fremvise en ækvivalerende prædikation og således en projektion af et substitutionssæt fra det engelske sprogs leksikalske kode på den givne meddelelses kontekst. De ækvivalente termer bliver to korrelerede dele af sætningen og er følgelig forbundet ved kontiguitet. Patienten var i stand til at selektere den passende term *ungkarl*, da han blev understøttet af konteksten i form af en almindelig samtale om »ungkarlelejligheder«, men var ude af stand til at anvende substitutionssættet *ungkarl = ugift mand* som sætningens emne, fordi evnen til autonom selektion og substitution var blevet angrebet. Den ækvivalensetablerende sætning, der forgæves blev afkrævet patienten, har som sin eneste information: »'ungkarl' betyder en ugift mand« eller »en ugift mand kaldes en 'ungkarl'«.

Den samme vanskelighed opstår, når patienten bliver bedt om at benævne en genstand, som undersøgeren peger på eller manøvrerer med hænderne. En afatiker med defekt substitutionsevne vil ikke supplere undersøgerens pegende eller manipulerende gestus med navnet på den genstand, der peges på. I stedet for at sige »dette er [hedder] en blyant«, vil han blot tilføje en elliptisk bemærkning om dens anvendelse: »Til at skrive«. Hvis et af de synonyme tegn er til stede (som fx ordet *ungkarl* eller den pegende bevægelse mod blyanten), da bliver det andet tegn (såsom udtrykket *ugift mand* eller ordet *blyant*) redundant og følgelig overflødigt. For afatikeren er begge tegn i komplementær distribution: Hvis et af dem frembringes af undersøgeren, vil patienten undgå dets synonym: »Jeg forstår alt«, eller »Ich weiss es schon«, vil hans typiske reaktion være. På tilsvarende vis vil billedet af en genstand forårsage, at dens navn afskaffes: Et billedtegn træder i stedet for et sprogtegn. Da billedet af et kompas blev præsenteret for en af Lotmars patienter, svarede han: »Ja, det er en ... Jeg ved, hvor den hører til, men jeg kan ikke huske det tekniske udtryk ... Ja ... retning ... til at vise retning ... en magnet peger mod nord.«[15] Sådanne patienter kan, som Peirce ville sige, ikke skifte fra et *indeks* eller en *ikon* til et tilsvarende sprogligt *symbol*.[16]

Selv den simple gentagelse af et ord, som undersøgeren ytrer, synes patienten unødvendigt redundant, og på trods af modtagne instruktioner er han ude af stand til at gentage det. Idet han blev bedt om at gentage ordet »nej«, svarede Heads patient: »Nej, jeg ved ikke, hvordan man gør«. Mens han spontant anvendte ordet i sit svars kontekst (»Nej , jeg ved ikke ...«), kunne han ikke frembringe den reneste form for ækvivalerende prædikation, tautologien $a = a$: 'nej' er 'nej'.

Et af den symbolske logiks vigtige bidrag til sprogvidenskaben er dens fremhævelse af distinktionen mellem *objektsprog* og *metasprog*. Som Carnap siger: »for at tale *om* et hvilket som helst *objektsprog* har vi brug for et *metasprog*.[17] På disse to forskellige planer i sproget kan det samme sproglige forråd anvendes; vi kan således tale på engelsk (som metasprog) om engelsk (som objektsprog) og fortolke engelske ord v.h.a. engelske synonymer, omskrivninger og parafraser. Sådanne operationer, som logikerne har kaldt *metasproglige*, er tydeligvis ikke deres opfindelse: Langt fra at være begrænset til videnskabens sfære viser de sig at være en integreret del af vores sædvanlige, sproglige aktiviteter. Deltagerne i en dialog kontrollerer ofte, om de anvender samme kode. »Kan du følge mig? Kan du se, hvad jeg mener?« spørger den talende, eller tilhøreren bryder selv ind med »Hvad mener du?« Ved så at erstatte det problematiske tegn med et andet tegn fra den samme sprogkode, eller med en hel gruppe af kodeord, søger afsenderen af meddelelsen at gøre den mere tilgængelig for den afkodende part.

Fortolkningen af et sprogtegn gennem andre, i en vis henseende homogene tegn fra det samme sprog er en metasproglig operation, der også spiller en væsentlig rolle i børns sprogindlæring. Nylige iagttagelser har afsløret, hvilken betragtelig plads tale om sprog indtager i førskolebørns sproglige adfærd.[18] Tilflugt til metasprog er nødvendig både for erhvervelsen af sprog og for dets normale fungeren. Den afatiske defekt i »evnen til at benævne« er i egentlig forstand et tab af metasprog. De eksempler på ækvivalerende prædikation, der forgæves blev søgt formuleret hos de ovenfor citerede patienter, er metasproglige udsagn, der refererer til det [her:] danske sprog. Deres eksplicitte ordlyd ville være: »I den kode, vi anvender, er navnet på den viste genstand 'blyant'«; eller »I den kode, vi anvender, er ordet 'ungkarl' og omskrivningen 'ugift mand' ækvivalente.«

En sådan afatiker kan hverken skifte fra et ord til dets synonymer eller omskrivninger, ej heller til dets *heteronymer*, dvs. ækvivalente udtryk på andre sprog. Tab af tosprogethed og begrænsning til en enkelt dialektal variant af et enkelt sprog er en symptomatisk manifestation af denne forstyrrelse.

Ifølge en gammel, men stadig tilbagevendende fordom er et enkelt individs måde at tale på på et givet tidspunkt, kaldet *idiolekt*, blevet set som den eneste konkrete, sproglige realitet. Under diskussionen af dette begreb blev følgende indvendinger rejst:

> »Enhver, der taler med en anden person, prøver, bevidst eller ufrivilligt, at ramme et fælles ordforråd: Afsenderen anvender modtagerens udtryk, enten for at behage eller simpelt hen for at blive forstået, eller endelig for at få ham ind i samtalen. Der findes ikke sådan noget som privat ejen-

domsret i sproget: Alt er socialiseret. Sproglig udveksling kræver, ligesom enhver anden form for samkvem, mindst to kommunikatorer, og begrebet idiolekt viser sig at være en noget pervers fiktion.«[19]

Denne udtalelse kræver imidlertid et forbehold: For den afatiker, der har mistet evnen til kodeskift, bliver »idiolekten« faktisk den eneste, sproglige realitet. Så længe han ikke betragter den andens tale som en meddelelse, der er henvendt til ham i hans eget sprogmønster, føler han, som en af Hemphil og Stengels patienter udtrykte det: »Jeg kan høre dig dødsens klart, men jeg kan ikke forstå, hvad du siger ... Jeg hører din stemme, men ikke ordene ... Det siger ikke sig selv.«[20] Han betragter den andens ytring som enten uforståeligt vrøvl eller i det mindste som værende på et ukendt sprog.

Som bemærket ovenfor er det den ydre kontiguitetsrelation, som forener en konteksts konstituenter, og den indre similaritetsrelation, som ligger til grund for substitutionssættet. Hos en afatiker med beskadiget substitution og intakt kontekstdannelse viger derfor operationer, der involverer similaritet, for dem, der er baseret på kontiguitet. Det kunne forudsiges, at under disse betingelser ville enhver semantisk gruppering være styret af spatial og temporal kontiguitet snarere end af similaritet. Faktisk berettiger Goldsteins tests en sådan forventning: En kvindelig patient af denne type, der blev bedt om at lave en liste over nogle få navne på dyr, anbragte dem i samme orden, som hun havde set dem i Zoologisk Have; og på trods af instruktioner om at arrangere visse genstande i overensstemmelse med farve, størrelse og form, klassificerede hun dem tilsvarende på basis af deres spatiale kontiguitet som ting fra hjemmet, kontormaterialer etc. og retfærdiggjorde denne gruppering med henvisning til et udstillingsvindue, hvor »det ikke betyder noget, hvad tingene er«, dvs. at de ikke behøver ligne hinanden (pp. 61 f., 263 ff.). Den samme patient var villig til at nævne de primære farver – rød, gul, grøn, blå –, men afslog at udstrække disse navne til overgangsvarianterne, eftersom ord for hende ikke havde nogen evne til at optage yderligere, ændrede betydninger, der er associeret til deres primære betydning ved similaritet. Man må være enig med Goldstein, når han bemærker, at patienter af denne type »fattede ordene i deres bogstavelige betydning, men ikke kunne bringes til at forstå de samme ords metaforiske karakter« (*G*, p. 270). Det ville imidlertid være en uberettiget generalisering at antage, at figurativ tale alt i alt er uforståelig for dem.

Af de to polære figurer, metafor og metonymi, bliver sidstnævnte, der er baseret på kontiguitet, i vid udstrækning anvendt af afatikere, hvis selektionsevne er blevet angrebet. *Gaffel* bliver substitueret for *kniv*, *bord* for *lampe*, *røg* for *pibe*, *spise* for *brødrister*. Et typisk tilfælde beretter Head om:

»Da han ikke formåede at huske navnet for »sort«, beskrev han det som »Hvad man gør for den døde«; dette forkortede han til »død«.« (*H*, p. 198.)

Sådanne metonymier kan karakteriseres som projektioner fra en sædvanlig konteksts linje over på substitutionens og selektionens linje: Et tegn (fx *gaffel*), der sædvanlig forekommer sammen med et andet tegn (fx kniv), kan anvendes i stedet for dette tegn. Udtryk som »kniv og gaffel«, »bordlampe«, »at ryge pibe« foranledigede metonymierne *gaffel*, *bord*, *røg*; relationen mellem anvendelsen af en genstand (ristet brød) og midlet til at frembringe den ligger til grund for metonymien *spise* for *brødrister*. »Hvornår bærer man sort?« – »Når man sørger over den døde«: I stedet for at benævne farven, bliver årsagen til dens traditionelle anvendelse betegnet. Flugten fra enshed til kontiguitet er særlig slående i sådanne tilfælde, hvor Goldsteins patient svarede med en metonymi, når han blev bedt om at gentage et bestemt ord, og fx sagde *glas* for *vindue* og *himlen* for *Gud* (*G*, p. 280). Når den selektive evne er stærkt beskadiget og kombinationens gave i det mindste er delvist bevaret, da bestemmer *kontiguitet* hele patientens sproglige adfærd, og vi kan betegne denne type afasi som *similaritetsforstyrrelse*.

IV. Kontiguitetsforstyrrelse

Fra og med 1864 blev det gentagne gange påpeget i Hughlings Jacksons banebrydende bidrag til det moderne studium af sprog og sprogforstyrrelser:

> »Det er ikke nok at sige, at talen består af ord. Den består af ord, der refererer til hinanden på en bestemt måde; og uden en korrekt, gensidig relation mellem sine dele vil en sproglig ytring kun være en ren rækkefølge af navne, der ikke inkarnerer en sætning«.[21]

> »Tabet af talen er tabet af evnen til sætningsdannelse ... Målløshed betyder ikke fuldstændig ordløshed«.[22]

Beskadigelse af evnen til *sætningsdannelse* eller, generelt sagt, til at kombinere simplere sproglige enheder til mere komplekse enheder, er faktisk begrænset til én type afasi, den modsatte af den type, der er diskuteret i det foregående kapitel. Der findes ingen *ordløshed*, eftersom den entitet, der bevares i de fleste af sådanne tilfælde, er ordet, der kan defineres som den højeste

blandt de sproglige enheder, der er obligatorisk kodet, dvs. at vi sammensætter vores egne sætninger og ytringer ud fra det ordforråd, som koden leverer.

Denne afasi med mangelfuld kontekstdannelse, som kunne kaldes for *kontiguitetsforstyrrelse*, formindsker sætningernes omfang og variationsformer. De syntaktiske regler, der organiserer ord til højere enheder, er gået tabt; dette tab, der kaldes *agrammatisme*, forårsager sætningens degenerering til en ren »ordbunke«, for at anvende Jacksons billede.[23] Ordfølgen bliver kaotisk; de grammatiske sideordnings- og underordningsforbindelser, hvadenten det drejer sig om kongruens eller styrelse, bliver opløst. Som det kunne forventes, forsvinder først ord, der er udstyret med rent grammatiske funktioner, såsom konjunktioner, præpositioner, pronominer og artikler, hvilket giver anledning til den såkaldte »telegramstil«, hvorimod de i similaritetsforstyrrelsens tilfælde er de mest resistente. Jo mindre et ord afhænger grammatisk af konteksten, des større er dets sejlivethed i talen hos en afatiker med en kontiguitetsforstyrrelse. Sætningens »kerneord«, subjektet, er således det første til at falde bort i tilfælde af similaritetsforstyrrelse, og det er omvendt mindst udsat for ødelæggelse i den modsatte type afasi.

Den type afasi, der angriber kontekstdannelsen, er tilbøjelig til at give anledning til infantile ensætningsytringer og etordssætninger. Kun nogle få længere, stereotype, »færdiglavede« sætninger formår at overleve. I fremskredne tilfælde af denne sygdom bliver enhver ytring reduceret til en enkelt etordssætning. Mens kontekstdannelsen opløses, fortsætter den selektive operation. »At sige, hvad en ting er, er at sige hvad den ligner«, bemærker Jackson. Den patient, der er begrænset til substitutionssættet (når kontekstdannelsen er mangelfuld), beskæftiger sig med ligheder, og hans tilnærmelsesvise identifikationer er af metaforisk natur – i modsætning til de metonymier, der kendetegner den anden type afatikere. *Lille kikkert* [*spyglas*] for *mikroskop* eller *ild* for *gaslys* er typiske eksempler på sådanne *pseudo-metaforiske udtryk*, som Jackson kaldte dem, eftersom de – i modsætning til retoriske eller poetiske metaforer – ikke fremviser nogen bevidst betydningsoverføring.

I et normalt sprogmønster er ordet på én og samme tid både en konstituentdel af en overlejret kontekst, *sætningen*, og selv en kontekst, der er overlejret endnu mindre konstituenter, *morfemer* (de mindste enheder, der er udstyret med betydning) og *fonemer*. Vi har diskuteret kontiguitetsforstyrrelsens indvirkning på kombinationen af ord til højere enheder. Relationen mellem ordet og dets konstituenter afspejler den samme beskadigelse, dog på en noget anderledes måde. Et typisk træk ved agrammatisme er afskaffelsen af bøjning: Sådanne umarkerede kategorier som infinitiven optræder i stedet for diverse finitte verbalformer, og i sprog med kasusbøjning optræder nominativen i stedet for alle de oblikke kasus. Disse defekter skyldes delvis elimineringen af

styrelse og kongruens, og delvis tabet af evnen til at opløse ord i stamme og endelse. Endelig er det sådan, at et paradigme (navnlig et sæt grammatiske kasus såsom *han – hans – ham* eller et sæt af tider såsom *han stemmer – han stemte*) fremviser det samme semantiske indhold ud fra forskellige synspunkter, der er indbyrdes associerede ved kontiguitet; der er således endnu en tilskyndelse for afatikere med kontiguitetsforstyrrelse til at skaffe sig af med sådanne sæt.

Det gælder også som en regel, at ord, der er afledt af den samme stamme, såsom *bevilling – bevilger – bevilget*, bliver relateret semantisk gennem kontiguitet. De her diskuterede patienter er enten tilbøjelige til at udelade de afledte ord, eller også bliver kombinationen af en rod med en afledningsendelse og endog en sammensætning af to ord en uløselig opgave for dem. Patienter, som forstod og ytrede sådanne sammensætninger som *Thanksgiving* eller *Battersea*, men var ude af stand til at fatte eller sige *thanks* og *giving* eller *batter* og *sea*, er ofte blevet citeret. Så længe sansen for afledning er i live, således at denne proces stadig bliver brugt til at skabe fornyelser i koden, kan man observere en tendens til overforenkling og automatisme: Hvis det afledte ord udgør en semantisk enhed, der ikke helt kan udledes fra komponenternes betydning, bliver dens *gestalt* misforstået. Det russiske ord *mokr-íca* betyder således 'bænkebider', men en russisk afatiker fortolkede det som 'noget fugtigt' især 'fugtigt vejr', eftersom roden *mokr-* betyder 'fugtig' og suffikset *-ica* betegner en bærer af den pågældende egenskab, som i *nelépica* 'noget absurd', *svetlíca* 'lyst rum', *temníca* 'fangekælder' (i bogstavelig betydning 'mørkt rum').

Da fonemikken i tiden før 2. Verdenskrig var det mest kontroversielle område inden for sprogvidenskaben, udtrykte nogle lingvister tvivl om, hvorvidt fonemer virkelig spiller en autonom rolle i vores sproglige adfærd. Det blev endog foreslået, at den sproglige kodes betydningsbærende (*signifikante*) enheder, såsom morfemer eller snarere ord, er de mindste enheder, vi rent faktisk har at gøre med i en sprogbegivenhed, hvorimod de rent *distinktive* enheder, såsom fonemer, er en kunstig konstruktion med henblik på at lette den videnskabelige beskrivelse og analyse af sproget. Dette synspunkt, der blev stigmatiseret af Sapir som »det omvendte af realistisk«,[24] forbliver imidlertid fuldt gyldigt i henseende til en vis patologisk type: I en variant af afasi, der af og til er blevet kaldt »ataktisk«, er ordet den eneste bevarede sproglige enhed. Patienten har kun et komplet, uopløseligt billede af de vante ord, og alle andre lydsekvenser er ham enten fremmede eller uudgrundelige, eller han forener dem til vante ord uden hensyntagen til deres fonetiske afvigelser. En af Goldsteins patienter »opfattede nogle ord, men ... de vokaler og konsonanter, de bestod af, blev ikke opfattet« (*G*, p. 218). En fransk afatiker genkendte, forstod, gentog og frembragte spontant ordet *café* 'kaffe' eller *pavé* 'gade', men

var ude af stand til at fatte, skelne eller gentage sådanne meningsløse sekvenser som *féca, faké, kéfa, pafé*. Ingen af disse vanskeligheder eksisterer for en normal, fransktalende tilhører, så længe lydsekvenserne og deres komponenter passer ind i det franske fonemmønster. En sådan tilhører kan endog opfatte disse sekvenser som ord, der er ham ukendte, men som sandsynligvis tilhører det franske ordforråd og antagelig er af forskellig betydning, eftersom de afviger indbyrdes enten i deres fonemrækkefølge eller i fonemerne selv.

Hvis en afatiker bliver ude af stand til at opløse ordet i dets fonemiske konstituenter, svækkes hans kontrol over dets konstruktion, og en betragtelig skade på fonemerne og deres kombinationer bliver hurtigt følgen. Den gradvise regression i lydmønstret hos afatikere udviser regelmæssigt den omvendte rækkefølge i forhold til børns fonemiske erhvervelser. Denne regression medfører en inflation af homonymer og en formindskelse af ordforrådet. Hvis denne dobbelte – fonemiske og leksikalske – invaliditet skrider videre frem, er talens sidste rester ytringer bestående af et fonem, et ord, en sætning: Patienten falder tilbage til den sproglige udviklings indledende faser eller endog til det førsproglige stadium: Han står over for *aphasia universalis*, det fuldstændige tab af evnen til at anvende eller forstå tale.

Adskillelsen af de to funktioner – den ene distinktiv og den anden betydningsbærende – er et særligt træk ved sproget i sammenligning med andre semiotiske systemer. Der opstår altså en konflikt mellem disse to sprogplaner, når den afatiker, hvis kontekstdannelse er mangelfuld, udviser en tendens til at afskaffe de sproglige enheders hierarki og reducere deres skala til et eneste plan. Det sidste plan, der bliver tilbage, er enten en klasse af betydningsbærende værdier, ordet, eller en klasse af distinktive værdier, fonemet. I det sidstnævnte tilfælde er patienten stadig i stand til at identificere, skelne og reproducere fonemer, men mister evnen til at gøre det samme med ord. I et mellemliggende tilfælde kan ord identificeres, skelnes og reproduceres; ifølge Goldsteins skarpe formulering kan de »fattes som kendte, men ikke forståede« (*G*, p. 90). Her mister ordet sin normale, betydningsbærende funktion og antager den rent distinktive funktion, der normalt hører til fonemet.

V. De metaforiske og metonymiske poler

Afasiens varieteter er talrige og forskelligartede, men de er alle placeret mellem de to polære typer, der lige er beskrevet. Enhver form for afatisk forstyrrelse består i en mere eller mindre alvorlig beskadigelse, enten af evnen til selektion og substitution eller til kombination og kontekstdannelse. Den førstnævnte lidelse medfører en svækkelse af metasproglige operationer, mens den

sidstnævnte beskadiger evnen til at opretholde de sproglige enheders hierarki. Relationen similaritet er afskaffet i den førstnævnte type afasi, relationen kontiguitet i den sidstnævnte. Metaforen er uforenelig med similaritetsforstyrrelsen og metonymien med kontiguitetsforstyrrelsen.

Den diskursive udvikling kan finde sted langs to forskellige semantiske linjer: Det ene emne kan føre til det andet, enten gennem deres similaritet eller gennem deres kontiguitet. Den *metaforiske* måde ville være den mest passende term for det første tilfælde og den *metonymiske* måde for det andet, eftersom de finder deres mest fortættede udtryk i hhv. metafor og metonymi. I afasien er den ene eller den anden af disse to processer begrænset eller totalt blokeret – en effekt, som gør studiet af afasi særligt oplysende for lingvisten. I normal sproglig adfærd er begge processer til stadighed operative, men omhyggelig iagttagelse vil afsløre, at den ene af de to processer får præference i forhold til den anden under indflydelse af kulturmønster, personlighed og sproglig stil.

I en velkendt psykologisk test bliver børn konfronteret med et navneord og bedt om at meddele den første sproglige reaktion, der falder dem ind. I dette eksperiment udvises der ufravigeligt to modsatrettede former for sproglig forkærlighed: Svaret er enten intenderet som et substitut for eller som et prædikat til stimulusordet. I det sidstnævnte tilfælde danner stimulus og respons tilsammen en egentlig syntaktisk konstruktion, mest sædvanligt en sætning. Disse to typer reaktion er blevet kaldt *substitutiv* og *prædikativ*.

Til stimulusordet *hytte* var et svar *brændt ned*; et andet *er et fattigt lille hus*. Begge reaktioner er prædikative; men den første skaber en rent narrativ kontekst, mens der ved den anden er en dobbelt forbindelse til subjektet *hytte*: På den ene side en positionel (nemlig syntaktisk) kontiguitet og på den anden side en semantisk similaritet.

Den samme stimulus frembragte følgende substitutive reaktioner: tautologien *hytte*; synonymerne *(lille) hus* og *rønne*; antonymet *palads* og metaforerne *hul* og *hule*. To ords evne til at erstatte hinanden er et eksempel på positionel similaritet, og alle disse svar er yderligere bundet til stimulusordet ved semantisk similaritet (eller kontrast). Metonymiske reaktioner på den samme stimulus, såsom *tækkehalm* eller *fattigdom*, kombinerer og kontrasterer den positionelle similaritet med semantisk kontiguitet. Ved at manipulere med disse to slags forbindelse (similaritet og kontiguitet) i begge deres aspekter (positionelt og semantisk) – ved at selektere, kombinere og stille dem på række – udviser et individ sin personlige stil, sine sproglige forkærligheder og præferencer.

I den litterære kunst er interaktionen mellem disse to elementer særlig udtalt. Et rigt materiale til studiet af denne relation kan findes i versmønstre, der kræver en obligatorisk *parallelisme* mellem tilstødende linjer, fx i den bibel-

ske poesi eller i den finske og, i nogen udstrækning, russiske mundtlige tradition. Eftersom hver af disse to relationer (similaritet og kontiguitet) kan forekomme, og begge i hvert af to aspekter, på et hvilket som helst sprogligt plan – morfemisk, leksikalsk, syntaktisk og fraseologisk – skabes der en imponerende række af mulige konfigurationer. Hver af de to graviterende poler kan være fremherskende. I russiske lyriske sange dominerer fx metaforiske konstruktioner, mens den metonymiske måde er mest fremtrædende i helteeposerne.

I poesien er der forskelligartede motiver, som bestemmer valget mellem disse alternativer. Den metaforiske proces' forrang i romantikkens og symbolismens litterære skoler er gentagne gange blevet erkendt, men det er stadig utilstrækkeligt indset, at det er metonymiens overvægt, der ligger til grund for og faktisk forudbestemmer den såkaldte 'realistiske' retning, der tilhører et mellemliggende stadium mellem romantikkens undergang og symbolismens fremkomst, og som er i opposition til begge. Idet han følger kontinuitetsrelationernes sti, foretager den realistiske forfatter digressioner fra handlingen til atmosfæren og fra personerne til omgivelserne i tid og rum. Han er glad for synekdokiske detaljer. I scenen med Anna Kareninas selvmord er Tolstojs kunstneriske opmærksomhed fokuseret på heltindens håndtaske; og i *Krig og fred* anvender den samme forfatter synekdokerne »hår på overlæben« og »nøgne skuldre« til at stå for den kvindelige karakter hos dem, disse træk tilhører.

Den ene eller den anden af disse to processers alternative dominans er på ingen måde begrænset til sprogkunsten. Den samme svingning forekommer i andre tegnsystemer end sproget.[25] Et iøjnefaldende eksempel fra maleriets historie er kubismens manifest metonymiske orientering, hvor genstanden bliver transformeret til et sæt af synekdoker; de surrealistiske malere svarede med en åbenlyst metaforisk holdning. Lige siden D.W. Griffiths produktioner har filmkunsten – med dens højt udviklede evne til at skifte vinkel, perspektiv og fokus i sine 'skud' – brudt med teatrets tradition og opstillet en hidtil ukendt variation af synekdokiske 'closeups' og metonymiske 'set-ups' i almindelighed. I sådanne film som dem, Charlie Chaplin og Eisenstein[26] har skabt, blev disse kunstgreb på deres side overlejret af en ny, metaforisk »montage« med dens »overtoninger« – de filmiske sammenligninger.[27]

Sprogets (eller andre semiotiske systemers) bipolære struktur og – i afasien – fikseringen til en af disse poler med udelukkelse af den anden, kræver et systematisk, komparativt studium. Bibeholdelsen af det ene eller andet af disse alternativer i de to typer afasi må konfronteres med den samme pols dominans i visse stilformer, personlige vaner, aktuelle moder etc. En omhyggelig analyse og sammenligning af disse fænomener med hele den tilsvarende type afa-

sis syndrom er en bydende opgave for en forenet forskning, udført af eksperter i psykopatologi, psykologi, lingvistik, poetik og *semiotik*, den almene videnskab om tegnene. Den dikotomi, der er diskuteret her, forekommer at være af oprindelig betydning og konsekvens for al sproglig adfærd og for al menneskelig adfærd i almindelighed.[28]

For at angive mulighederne for den projekterede, komparative forskning vælger vi et eksempel fra et russisk folkeeventyr, der anvender parallelisme som en komisk effekt: »Thomas er ungkarl; Jeremias er ugift« (*Fomá xólost'; Erjóma neženát*). Her er prædikaterne i de to parallelle sætninger indbyrdes associerede ved similaritet: De er rent faktisk synonyme. Subjekterne for begge sætninger er mandlige egennavne og følgelig morfologisk lig hinanden, mens de på den anden side denoterer samme folkeeventyrs to, nært relaterede helte, der er skabt til at udføre identiske handlinger og således retfærdiggøre anvendelsen af synonyme prædikatpar. En noget modificeret version af den samme konstruktion forekommer i en kendt bryllupssang, hvor hver af bryllupsgæsterne på skift bliver tiltalt med sit fornavn og sit patronymikon: »Gleb er ungkarl; Ivanovic er ugift.« Mens begge prædikater her igen er synonyme, er relationerne mellem de to subjekter ændret: Begge er egennavne, der denoterer den samme mand, og de anvendes normalt sammen i høflig tiltale.

I citatet fra folkeeventyret refererer de to parallelle sætninger til to, adskilte kendsgerninger, Thomas' ægteskabelige status og Jeremias' lignende status. I versformen fra bryllupssangen er de to sætninger imidlertid synonyme: De gentager redundant selvsamme helts ugifte stand, idet de spalter ham op i to sproglige hypostaser.

Den russiske romanforfatter, Gleb Ivanovič Uspenskij (1840-1902), led i de sidste år af sit liv af en psykisk sygdom, der medførte en taleforstyrrelse. Hans fornavn og patronymikon, *Gleb Ivanovič*, der traditionelt kombineres i høflig samtale, spaltede sig for ham ud i to distinkte navne, der betegnede to adskilte ting: Gleb var udstyret med alle hans dyder, mens Ivanovič – det navn, der relaterer en søn til hans fader – blev inkarnationen af alle Uspenskijs laster. Det sproglige aspekt af denne personlighedsspaltning er patientens manglende evne til at anvende to symboler for den samme ting, og den er således en similaritetsforstyrrelse. Eftersom similaritetsforstyrrelsen er forbundet med den metonymiske tilbøjelighed, får en undersøgelse af den litterære manér, Uspenskij havde anvendt som ung forfatter, en særlig interesse. Og Anatolij Kamegulovs afhandling, som analyserede Uspenskijs stil, bekræfter vores teoretiske forventninger. Han viser, at Uspenskij havde en særlig hang til metonymi og navnlig til synekdoke, og at han førte den så vidt, at »læseren bliver knust under mængden af detaljer, der læsses ud over ham inden for et afgrænset, sprog-

ligt rum, og er fysisk ude af stand til at fatte helheden, således at portrættet ofte går tabt.«[29]

Den metonymiske stil hos Uspenskij er ganske vist klart tilskyndet af den fremherskende litterære kanon på hans tid, det sene 1900-tals 'realisme'; men Gleb Ivanovič' personlige præg gjorde hans pen særlig velegnet for denne kunstneriske bevægelse i dens ekstreme manifestationer og efterlod til slut sit mærke på hans psykiske sygdoms sproglige aspekt.

En konkurrence mellem begge – metonymiske og metaforiske – effekter er manifest i enhver symbolsk proces, den være sig intrapersonal eller social. I en undersøgelse af drømmenes struktur er det afgørende spørgsmål således, om symbolerne og de tidslige sekvenser, der anvendes, er baseret på kontiguitet (Freuds metonymiske »forskydning« og synekdokiske »fortætning«) eller på similaritet (Freuds »identifikation og symbolik«).[30] De principper, der ligger til grund for magiske riter, er af Frazer blevet opløst i to typer: Troldomsformer, der er baseret på similaritetens lov, og de, der er funderet på association ved kontiguitet. Den første af disse to store grene af sympatetisk magi er blevet kaldt »homøopatisk« eller »imitativ« og den anden »smittende magi«.[31] Denne tvedeling er bestemt oplysende. Ikke desto mindre bliver spørgsmålet om de to poler for størstedelens vedkommende stadig negligeret på trods af dets store rækkevidde og betydning for studiet af enhver symbolsk – navnlig sproglig – adfærd og af dens beskadigelser. Hvad er hovedårsagen til denne efterladenhed?

Similaritet i betydning forbinder symbolerne i et metasprog med symbolerne i det sprog, der refereres til. Similaritet forbinder en metaforisk term med den term, den er substitueret for. Når forskeren følgelig konstruerer et metasprog til at fortolke troper med, besidder han mere homogene midler til at håndtere metaforen med, hvorimod metonymien, der er baseret på et andet princip, let trodser fortolkning. Intet, der kan sammenlignes med den righoldige litteratur om metaforen,[38] kan derfor citeres for metonymiteoriens vedkommende. Af samme årsag erkendes det generelt, at romantikken er nært forbundet med metaforen, hvorimod realismens lige så tætte bånd til metonymien sædvanligvis forbliver upåagtede. Ikke blot iagttagerens instrument, men også iagttagelsens genstand er ansvarlig for metaforens overvægt i forhold til metonymien inden for lærdomsverdenen. Eftersom poesien er fokuseret på tegnet og den pragmatiske prosa primært på referenten, blev troper og figurer hovedsagelig studeret som poetiske mekanismer. Similaritetsprincippet ligger til grund for poesien; den metriske parallelisme mellem linjer eller den lydlige ækvivalens mellem rimord giver anledning til spørgsmålet om semantisk similaritet og kontrast; der findes fx grammatiske og antigrammatiske, men aldrig agrammatiske rim. Prosaen skrider i modsætning hertil væsentligt frem gen-

nem kontiguitet. For poesiens vedkommende er metaforen således den svageste forsvarslinje, og for prosaen metonymien, og studiet af de poetiske troper er følgelig først og fremmest blevet rettet mod metaforen. Den faktiske bipolaritet er i disse studier blevet kunstigt erstattet af et amputeret, unipolært skema, der slående nok er i overensstemmelse med det ene af de to afatiske mønstre, nemlig det med kontiguitetsforstyrrelsen.

Oversat af Steffen Jørgensen efter »Two Aspetcs of Language and Two Types of Aphasic Disturbances«. In: R. Jakobson og M. Halle: Fundamentals of Language, *The Hague & Paris, 1956.*

Noter

1. Hughlings Jackson: »Papers on affections of speech« (genoptrykt og kommenteret af H. Head), *Brain*, XXXVIII (1915).
2. E. Sapir: *Language*, New York 1921, kap. VII: »Language as a historical product; drift.«
3. Se fx diskussionen om afasi i Nederlandsche Vereeniging voor Phonetische Wetenschappen, med afhandlinger af lingvisten J. van Ginneken og af to psykiatere, F. Grewel og V.W.D. Schenk, *Psychiatrische en Neurologische Bladen*, XLV (1941), p. 1035 ff.; cf. yderligere F. Grewel: »Aphasie en linguistiek«, *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, XCIII (1949), p. 726 ff.
4. A.R. Luria: *Travmatičeskaja afazijj* Moskva, 1947; Kurt Goldstein: *Language and Language Disturbances,* New York 1948; herefter forkortet *G*; André Ombredane: *L'aphasie et l'élaboration de la pensée explicite,* Paris 1951.
5. H. Myklebust: *Auditory Disorders in Children,* New York 1954.
6. Den afatiske forarmelse af lydmønstret er blevet observeret og diskuteret af lingvisten Marguerite Durand i samarbejde med psykopatologerne Th. Alajouanine og A. Ombredane (i deres fælles værk: *Le syndrome de désintégration phonétique dans l'aphasie*, Paris 1939) og af R. Jakobson (det første udkast, der blev præsenteret til International Congress of Linguists i Bruxelles, 1939 – se N. Trubetzkoy: *Principes de phonologie*, Paris 1949, pp. 317-79 – blev senere udviklet til en oversigt, »Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze«, *Uppsala Universitets Årsskrift*, 1942:9; begge artikler er genoptrykt i *Selected Writings*, I, The Hague 1962, 328-401).
7. En fælles undersøgelse af visse grammatiske forstyrrelser blev foretaget på universitetsklinikken i Bonn af en lingvist, G. Kandler, og to læger, F. Panse og A. Leischner; se deres rapport: *Klinische und Sprachwissenschaftliche Untersuchungen zum Agrammatismus*, Stuttgart 1952.
8. D.M. MacKay: »In search of basic symbols«, *Cybernetics, Transactions of the Eighth Conference*, New York 1952, p. 183.
9. Lewis Carroll: *Alice's Adventures in Wonderland*, kap. VI.
10. F. de Saussure: *Cours de linguistique générale*, 2. udg., Paris 1922, pp. 68 f. og 170 f.
11. C.S. Peirce: *Collected Papers*, II og IV, Cambridge, Mass. 1932, 1934.

12. H. Head: *Aphasia and Kindred Disorders of Speech*, I, New York 1926; herefter forkortet *H.*
13. Cf. L. Bloomfield: *Language*, New York, 1933, kap. XV: Substitution.
14. S. Freud: *On Aphasia,* London 1953, p. 22.
15. F. Lotmar: »Zur Pathophysiologie der erschwerten Wortfindung bei Aphasischen«, *Schweiz. Archiv für Neurologie und Psychiatrie*, XXXV (1933), p. 104.
16. C.S. Peirce: »The icon, index and symbol«, *Collected Papers*, II, Cambridge Mass. 1932.
17. R. Carnap: *Meaning and Necessity,* Chicago 1947, p. 4.
18. Se de bemærkelsesværdige studier af A. Gvozdev: »Nabljudenija nad jazykom malen'kix detej«, *Russkij jazyk v sovetskoj škole* (1929); *Usvoenie rebenkom zvukovoj storony russkogo jazyka,* Moskva 1948; og *Formirovanie u rebenka grammatičeskogo stroja russkogo jazyka,* Moskva 1949.
19. »Results of the Conference og Anthropologists and Linguists«, *Indiana University Publications in Anthropology and Linguistics*, VIII (1953), p. 15.
20. R.E. Hemphil og E. Stengel: »Pure word deafness«, *Journal of Neurology and Psychiatry*, III (1940), pp. 251-62.
21. H. Jackson: »Notes on the physiology and pathology of the nervous system« (1868), *Brain*, XXXVIII (1915), p. 66.
22. H. Jackson: »On affections of speech from disease of the brain« (1879), *Brain*, XXXVIII (1915), p. 114.
23. H. Jackson: »Notes on the physiology and pathology of language« (1866), *Brain*, XXXVIII (1915), pp. 48-58.
24. E. Sapir: »The psychological reality of Phonemes«, *Selected Writings*, Berkeley og Los Angeles 1949, p. 46 ff.
25. Jeg har vovet nogle få, skitseagtige bemærkninger om den metonymiske vending inden for litterær kunst (»Pro realizm u mystectvi«, *Vaplite*, Kharkov, 1927, nr. 2; »Randbemerkungen zur Prosa des Dichters Pasternak«, *Slavische Rundschau*, VII, 1935), inden for malerkunst (»Futurizm«, *Iskusstvo*, Moskva, aug. 2, 1919) og inden for film (»Úpadek filmu«, *Listy pro umění a kritiku*, I, Prag, 1933), men de to polære processers centrale problem venter stadig på en detaljeret udforskning.
26. Cf. hans bemærkelsesværdige essay »Dickens, Griffith, and We«: S. Eisenstein, *Izbrannye stat'i,* Moskva 1950, p. 153 ff.
27. Cf. B. Balazs: *Theory of the Film,* London 1952.
28. Hvad de psykologiske og sociologiske aspekter af denne dikotomi angår, se Batesons synspunkter vedr. »fremadskridende« og »selektiv integration« og Parsons om »konjunktion-disjunktion-dikotomien« i børns udvikling: J. Ruesch of G. Bateson: *Communication, the Social Matrix of Psychiatry,* New York 1951, pp. 183 ff.; T. Parsons og R.F. Bales: *Family, Socialization and Interaction Process,* Glencoe 1955, pp. 119 f.
29. A. Kamegulov: *Stil' Gleba Uspenskogo,* Leningrad 1930, pp. 65, 145. Et af disse desintegrerede portrætter, der er citeret i monografien, lyder: »Frem under en gammel stråhat med en sort plet på skyggen kiggede to hårfletninger, der lignede hugtænderne på et vildsvin; en fed og nedhængende dobbelthage havde spredt sig uigenkaldeligt ud over den fedtede krave på skjortebrystet af kattun og lå i et tykt lag på lærredsfrakkens grove krave, der var knappet tæt sammen om halsen. Under denne frakke mødtes iagttagerens øjne af vældige hænder med en ring, der havde ædt sig ned i en fed finger, en stok med kobbergreb, en betragteligt bulnende mave og tilstedeværelsen af meget brede bukser, næsten af musselins kvalitet, i hvis vide

ender støvlesnuderne skjulte sig.«
30. S. Freud: *Die Traumdeutung*, 9. udg., Wien 1950.
31. J.G. Frazer: *The Golden Bough. A Study in Magic and Religion*, Part I, 3. udg., Wien 1950, kap. III.
32. C.F.P. Stutterheim: *Het begrip metaphoor,* Amsterdam 1941.